

LÁNG ZSOLT

PÁR BESZÉD KÍSÉRLETEK

A párhuzamos világok sorsát, sőt, tulajdonképpen létét szempontjaink alakítják. Monotonitást vagy éppenséggel dualitást vélünk felfedezni ott, ahol az esetlegesség káprázatos gazdagsága rejlik; klikkrendszert építünk ott, ahol egyenlők párbeszédének volna a helye.

Urbán Bálint a *Jerikó épül* című Bartók Imre-regényről szóló kritikája (*Műút*, 2019. február) az alábbi mottót választja: „Ahhoz, hogy irodalom jöhessen létre, előbb meg kell törni az erős témákat és a stílusokat. Ez a roncsolás az, amit »írásnak« nevezünk. Az írás sokkal inkább a pusztításról szól, mint a létrehozásról.” (Karl Ove Knausgård) A mottó után olvasható könyvkritika (amelynek fontosságát jelzi, hogy többen is utalnak rá), azt igyekszik megindokolni, hogy Bartók Imre regénye miért tekinthető az eljövendő irodalom előfutárának, témájában, poétikájában a meglévőtől radikálisan eltérőnek.

Ezzel szemben Gilles Deleuze *Francis Bacon. Az érzet logikája* című könyvében (fordította Seregi Tamás) arról értekezik, hogy miként tud a szerkezet ellenállni a rombolás alapvető hisztériájának, hogyan tudja elkerülni, távol tartani azt a latens igyekezetet, hogy a mű a pusztításról szóljon. Maga a struktúra válik építővé, az Alak ábrázolójává, a struktúra a tükör, amelyben az Alakot látjuk. A struktúra nyílik meg, és engedi be az újat, a régítől eltérőt. Nem rombolás, hanem átalakulás. (Nem deformáció, hanem transzformáció.)

Faragó Kornélia *Az idegenség alakzatai* című könyvében található a következő mondat: „A tapasztalatnak van egy olyan hermeneutikai hiánya, amely lehetetlenné teszi, hogy az utas úgymond önmagához érkezen meg.” Többféle

szempontból is érvényes állításával egy Végel-mondatot értelmez: „A párhuzamos világok bosszúja téged is megkettőzött.”

A párhuzamos világok sorsát, sőt, tulajdonképpen létét szempontjaink alakítják. Monotonitást vagy éppenséggel dualitást vélünk felfedezni ott, ahol az esetlegesség káprázatos gazdagsága rejlik; alá- és fölérendelődést ott, ahol kibogozhatatlan kapcsolatháló tartja egyben a valót; harcok alakulatokat ott, ahol érzetek és ösztönök váltakoznak; klikkrendszert építünk ott, ahol egyenlők párbeszédének volna a helye.

Selyem Zsuzsa *Szembe szét* című kötetének tördelése, számítógépes oldal-kialakítása a szem számára is érzékelhetővé teszi a szöveg nyomdai tükreinek látszólagosságokat kijátszó koncepcióját. Vizuális tapasztalattá válik, hogy a kritika a mű helyét segít megteremteni. Nem ítélkezik, áttételesen sem mond ítéletet, hanem az ittlétről beszél, vagyis beszédén keresztül ad létet az ittnak. Lokalizál, és egyben delokalizál. Tulajdonképpen maga a szerkezet válik nyomdai tükörré.

Dánél Mónika és Pioldner Judit W. G. Sebald *Austerlitz* című regényéről szóló klikkrecében (*Látó*, 2011. november) egy lábjegyzetből indul ki. Ebben (ahogy a klikkreben kifejtik) Sebald minden előzmény nélkül, „enigmaként” lép elő egy addig nem emlegetett térből, betolakszik, és váratlan megjelenésével átalakítja a könyv szerkezetét (az addigi elbeszélői menetet). Ráadásul egy fotót is csatol a lábjegyzethez, híradást a luzerni állomástűzről, a felcsapó lángokról, amelyek elemésztik, azaz emlékké alakítják át a pályaudvar épületét. Nem arról van szó, hogy a szerkezet deformálódik, hanem maga a deformáció kap poétikai szerepet.

A szerkezet szerkeszt. És ami az elemzett regényben megtörténik, amit a „klikkrec” észrevesz, ugyanaz a könyvkritika terében is létrejön. A klikkrec érzetként működik. Másfelől: a „klikkelés” úgy van beállítva (ritmusában, merítésében, irányában stb.), hogy érzékelhesse a szövegbeli impulzusokat.

Ebben a dialógusformában (tudniillik a klikkreben) elhalványul a kritikus túlbiztosított lokalizáltsága. Elhalványul a kritika szerzőinek nimbusza. A szerző neve nem mond apodiktikus ítéletet.

Az a kísérlet, hogy a szerző neve ne szerepeljen az írása fölött (például Csutak Zoltán és Vass Tibor egyszeri lapjában vagy részben B. Kiss Botond és Irsai Zsolt *Jelenlét* nevű egykori folyóiratában) kudarcba fulladt. Mint ahogy az álnév használata is kiveszett a gyakorlatból. A párban jegyzett kritika, e kevésbé radikális megoldás viszont hasonló hatékonysággal képes a név hatalmát gyengíteni.

Amikor nem egy, hanem két könyv összevetéséről szól a könyvkritika, lényegét tekintve az is párbeszéd. Újfent alkalom a kívülmaradásra, leginkább az esztétikai hatalom vonzasköréből, amelyhez mindig társul a represszió gyanúja. A kritika, ideális esetben, autonóm, objektív (a műre irányul), emancipatorikus (gától mindenféle klikkesedést).

Bányai Éva a *Nincstelene*ket (Borbély Szilárd) *A kilencedikkel* (Barnás Ferenc) párosítja (*Látó*, 2015. február), és eléri, hogy az egyik visszhangozza a másikat. Ott a szemünk előtt játszódik le az egész, vagyis tanúkká tesz minket. De tulajdonképpen nem tanúkként, nem is passzív nézőkként vagyunk jelen, hanem vonatkozási pontokként, hiszen a könyvek között létrejövő dialógus dráma-

isága a mi jelenlétünkre is számít; mintha egy performanszban volnánk benne, a pillanatnyiség, az esetlegesség (a kiszámítottság kizárása), a véletlen formájában megjelenő egyetemes minket is dialógusra ösztönöz.

Nem lehet eltekinteni attól, hogy a párbeszéd-kísérleteket aláássa a különböző csatornákon és fórumokon betóduló kommentinvázió. A következmények nélküli vélemény piaca zsúfolt, hangos, bazári. A véleményben nem kell tudásnak lennie, így aztán pluralizmust hirdethet a pusztá beszélgetés.

Bagi Zsolt könyvében (*Az esztétikai hatalom elmélete. Kulturális felszabadítás egy újbarokk korban*) idéz egy Deleuze-mondatot: „minden filozófia megszűnik abban a pillanatban, amikor elhangzik az a mondat, hogy »most pedig beszélgetni fogunk erről«”. Érvként használható kijelentés azok számára, akik szerint az igazi gondolkodás csakis monologikus lehet. Ellenben épp a Bagi-könyvben olvashatunk arról, hogy a nézőpontok állandó tágítása és gazdagítása fontos célja a kultúrának, vagy ahogy ő a konszenzuálistól (az egyetértés kényszere miatt akár a szabadságról is lemondó kultúrától) megkülönbözteti, a disszenzuális kultúrának: „A disszenzuális kultúra feladata nem az egyetértés minimális lehetőségének megteremtése, hanem a kultúra nézőpontjainak folyamatos tágítása, sokszorozása, kiterjesztése.” Márpedig a párbeszéd, folyjon akármilyen érzetek talaján, efféle tágulást és gazdagodást hoz magával.

Dánél Mónika – Pieldner Judit klikkreceiben szereplő könyvek (a könyvkritikák tárgyai) mindahányan kapcsolódnak valamilyen módon a párbeszédhez: könyv és film között, írás és festészet között, térkép és táj között, mű és élet között. És ezekbe a poétikai síkon létrejövő párbeszédbe tükröződnek bele a klikkrecek párbeszédei, illetve fordítva, hogy végül a tükörképek között, kérdés formájában megjelenjen a valóság érzete. „Mi van előbb, a térkép vagy a táj, amikor egy területről gondolkodunk?” – kérdezik az Houellebecq-könyv kapcsán.

Jutalomjáték címmel közölt kilenc könyvkritikát 1998. januárjában a *Látó*. Valamennyit a Láthatatlan Kollégium hallgatói írták, és valamennyi tárgya nem létező, képzelet szülte, képzelet animálta szerző műve volt. Előző év végén a kollégium hallgatói elnyerték a folyóirat nívódíját, maga az összeállítás (ti. a *Jutalomjáték*) a díj bónusza volt.

Annyira hihetőnek tűnt az egész, hogy Bencze Tibor, minden idők legjobb erdélyi könyvterjesztője, aki megszállottan ragaszkodott ahhoz, hogy az összes Erdélyben megjelenő könyv kapható legyen könyvüzleteiben, riasztotta embereit, kerítsék elő a föld alól is a szóban forgó köteteket. A hitelességet csak fokozta, hogy többen is ugyanarról a fiktív könyvről írtak (Reggie Rubin: *Ha a falat nézed*. Arad, Identitás Kiadó, 1997, illetve Péter Sándor: *Dimenziók balladája*. Maroshévíz, Turul Kiadó, 1997).

Valamennyi kritikában a tárgyalt könyv fércműnek minősült. Nem véletlenül. A kritika nem képes kitalálni a „jó” könyvet. Nem járhat a könyv előtt. Útitárs, nem messiás.